

B O J T H I V E R E S G Á S P Á R
A N A G Y B E T H L E N G Á B O R T E T T E I R Ő L

Miután Bethlen Gábor az Erdély feletti uralmat elnyerte, úgy gondolta, hogy a fejedelemség megerősítésére felettebb szükséges, hogy három dolgot megtegyen. Mindenekelőtt a győzhetetlen török császár tetszését a köteles hálával megnyerni, azután Mátyás császárnál, a keresztény világ uralkodójánál és a lengyel királynál, kiknek udvarában maró rágal-makkal halmozták el, tetteről és fejedelemségéről számot adni, végül országa népének lelkét a békére és egyetértésre való törekvésével, s a régebbi jogtalanságok teljes elfeledésével meggyőzve, annyira megnyerni magának, hogy eltemetve a nem-régi romlásoknak, fosztogatásoknak és pusztításoknak az emlé-két, rászánják magukat, hogy — az ő kormányzása alatt — az ország régi törvényeinek és szokásainak érvényét újra vissza-állítsák, s a hazának rút romladékait az előbbi épségbe vissza-állítsák és felvirágoztassák. Mindezeket egy időben, éjjel-nappal követek s levelek küldésén dolgozva, nem kisebb szorgalommal s fáradhatatlan buzgalommal, mint országának igen bölcs kor-mányzásával s örökös gonddal véghezviszi. A fényes Portához követül küldte Gerendi Mártont; az a császárt s Nazuf nagy-vezírt az [1613] október havában történt dolgokról tudósította s nekik nagyszerű szavakkal hálát adott, hogy a hazát Báthori zsarnokságától megszabadították, s elérte nemcsak azt, hogy fejedelemségét a császár és a vezérek közös akaratával megerő-sítették, hanem azt is, hogy Mátyás német császárhoz, Thurzó György magyar nádorhoz, Forgách Zsigmond kassai helytartó-hoz a Portáról leveleket küldenek, melyekben figyelmeztetik őket, hogy ne támadjon az egyszer megkötött béke sérelmével a német császár tartományaiból valami új dolog Bethlen Gábor, Erdély fejedelme ellen, hanem inkább minden vár, város, köz-

ség, falu, mely régtől fogva bekebelezetett és hozzácsatoltatok Erdélyhez, az erdélyi fejedelemnek engedelmeskedjék, s a német császár tisztviselői semmit suba alatt el ne idegenítsenek.

Hogy a német császár és tanácsosainak lelkét is, ahelyett, hogy erőszakkal, s szerintük rablással megszerzett uralkodásával bosszúra ingerelné, szelídséggel, s önmaga alárendelésével megnyerje, Sarmasági Zsigmondot, ezt a nemes és tanult férfit, aki a császári udvarban is ügyesen forgolódott, Kassai Istvánt, az ország tanácsosát és kincstárosát, s a brassói Bengner Jánost, ezeket a ragyogó erényű s hűségű férfiakat [1613.] november negyedikén követségbe küldte a császárhoz, hogy mind az ő védelmében, mind az ország lakóinak tisztázásában ügyesen tárgyaljanak, s minden buzgalommal és fáradtsággal irtsák ki a főurak lelkéből a hamis pletykák gyökereit, tegyék a rosszakarókat jóakarókká, az ellenségeket barátokká.

Ezek tehát hosszú utazással Bécsbe igyekezve, miután a levelet bemutatták az illetékeseknek, néhány nap múlva a tanács elé bocsáttattak, és Sarmasági a fejedelem védelmében szóllott.

De mikor erre a beszédre a választ néhány napra elhalasztották, megértették a császári tanácsosokkal folytatott magánbeszélgetésekből, hogy a császár nagyon rossz néven veszi a fejedelem törvénytelen megválasztását, mert fegyveres gyűlésen kiáltották volt ki fejedelemnek. Erdély helyzetéről ugyanis Dóczi András és Homonnai György hamis hírekkel töltve meg az udvart, elérték, hogy szinte semmibe sem vették a követeket, s Kassai Istvánt ugyan Bengner Jánossal elbocsátották azzal, hogy legyenek jó reménységben, Sarmasági Zsigmondot azonban, a nemzetközi jog ellenére, a császári udvarban tisztességes őrizetben visszatartották. S ámbár e felől a dolog felől a fejedelem Khlesl püspököt, a nádort, s az összes császári tanácsosokat jóakaróinak kézzelfogható ígéreteivel megkeverte, az irigység és bizonyos ostoba előítélet nagyobb erejű volt, hogysen elismerjék, hogy méltó a fejedelmi címre; s nem gondolták meg, hogy a leghatalmasabb királyságok, virágzó államok, győzhetetlen királyok gyakran lenézhető kezdetből jutottak el sok országnak szerencsés birtokába.

Közben odahaza mindent új izgalmak nyugtalanítottak: néhány város, Szeben, Fogaras, Jenő, Lippa, Kővár, Nagybánya s Huszt vonakodtak köteleységüket teljesíteni, [pedig a fejedelem], ahogy mondani szokás, kézzel-lábbal törekedett,

hogy ezeket mindjárt legelőször hatalma alá hajtsa. Belátta ugyanis, hogy hiábavaló dolog külföldiek barátságát keresni, ha otthon kényszerrel kell alkalmaznia, akár a kötelességüket teljesíteni vonakodókkal szemben is, hiszen nem a katonaság fegyveres kezében, hanem az alárendeltek jóakarátán, hűségén és szeretetén nyugszik az uralkodók biztonsága. Szebennel és Fogaras várával kezdte. Szebent Kákonyi István, a Báthory háznak kora ifjúságától kezdve tisztelője, neveltje, és Szepesi Nagy György, a Báthoriak testőrző csapatának kapitánya, 600 gyalogossal s néhány zászlónyi lovassal tartották; Fogaras várának pedig a környéken lakó nemesek őrségével Balling János volt [a parancsnoka], s társnak melléadták Bojér Istvánt. Jóllehet ezek Báthori szomorú haláláról már sötét kószahírek-ből értesültek, mégis úgy gondolták, hogy nem becsületes dolog elhagyni az ő hűségét. A fejedelem úgy határozott, hogy szilvási Cseszelitzki Boldizsárt s Rettegi Jánost, az udvari prédikátort küldi hozzájuk követekül; azok elmondván Báthori végzetes halálát, s józan ésszel kimutatva nekik, hogy halálával a hűség kötelékeitől nyugodt lelkiismerettel feloldva érezhetik magukat, keresztülvitték, hogy megigérték: a fejedelem uralmát elfogadják.

A szebeni polgárok is, helyzetük miatt aggódva, városuk jogainak visszaállítását sürgették, melynek szabadságát és privilégiumait Báthori sokféleképpen megsértette, s ezért a fejedelemhez követségbe küldik Kolozsvárra Régeni Jánost, Szücs Bertalant, Posztócsináló Pált s Vajda Jánost, kitünő erényű és hűségű férfiakat, hogy a szász nemzet egyeteme nevében terjesszék elő, hogy ha az alább következő feltételeknek eleget tesz, a város elfogadja fejedelmi hatalmát.

1. Mint a fejedelem beiktatásának idején szentül megígérte Szeben egyeteme jogainak helyreállítását, úgy állítsa helyre valóban, a maga kezeivel, s adja vissza és erősítse meg a régi szabadságokat.

2. Hívja vissza a kegyetlen és ártalmas Báthori-uralom miatt száműzötteket, s házait, birtokait minden egyesnek adja vissza.

3. A károkat, melyek helyrehozhatók, s amelyeket meg lehet találni, értsd: az okmányokat, s a várost érdeklő írásos dolgokat egyaránt állítsa vissza régi érvényükbe bárkivel szemben is.

Ezeket a feltételeket a fejedelem szívesen aláírta, s nem kis jelentőségű dolgot tett [ezzel] az elnyert fejedelemség meg-

erősítésére. Elhagyva ugyanis Kolozsvárt, november 22-én Szebenbe ment, s elhatározta, hogy hosszú bujdosását s mindenféle szenvedéseit kipihenendő, itt tölti a telet. Néhány nap múlva megjelent előtte Ibrahim aga kapudzsi basa kormánypálcával, zászlóval, kisázsiai himzéssel kidolgozott kaftánnal (ezeket az ajándékokat a leghatalmasabb szultántól minden egyes újonnan kinevezett fejedelemnek meg szokták vinni), s átnyújtotta a szultán levelét, melyben az a fejedelmet hűségének nyilvánítására s Lippa és Jenő váraknak az átadására buzdítja. Ez a kegyetlen és alkalmatlan parancs annál kegyetlenebbnek bizonyult, mennél nehezebb volt ebben az időben, — mikor még a pusztítások friss emléke miatt, jóformán senkinek a szive nem gyógyult meg, — akárcsak meg is emliteni; de a nehézséget még csak növelte, hogy Jenő és Lippa vára a német császár emberei által is szorongattattak, s intettek, hogy a veszedelmet, mely a keresztény országoknak és tartományoknak nem kis kárára lenne, serényen előzzék meg. Pethneházy István, derék és serény férfi, Jenő várát egyáltalában nem engedte elidegeníteni Erdély testétől; István, a karánsebesi vajda, aki Lippa őrségének volt parancsnoka, mivel megértette, hogy [a várat] elsősorban a török sürgeti magának, állhatatosan ellenállt. A dolgok ilyen nagy nehézségei között mit tegyen a fejedelem? milyen meggondolást kövessen? — nagyon megfontolandó volt. Tehát a sükségtől kért tanácsot, s miközben Ibrahim nehézségeket támasztott, Suki Benedeket futárként a portára küldötte, általa mindenekelőtt mély hálát adott a hatalmas szultánnak a megkapott uralkodói jelvényekért, a kormánypálcáért s a zászlóért, magát újból elkötelezte ígéreteinek teljesítésére, s minden dologról felvilágosította.

Míg ezek így történtek, Géczy Andrást, Báthori megölésének szerzőjét és intézőjét, ezt a vérszomjas és csalárd embert december 2-án Szebenben, ugyanabban a házban, melyben a legsúlyosabb esküt tette Báthorinak, elfogják, s miután Balling János Fogarasba vitte, hosszú éheztetés és megőrülése után (melyben Isten igazságos ítélete nyilatkozott meg), 1614. január 10-én a cigány hóhértól megfojtatva, csúfosan meghalt, jestét ganéjjal telt tyúkretrebe tették, horoggal egészen a tömlőc lépcsőjéig huzták, s ott, mint nyilvános tolvaj s apa-gyilkos temettetett el.

Eközben más nehézségei támadtak — még hozzá két felől is — a fejedelemnek. Ugyanis biztos hiraással jelentették, hogy Mátyás császár Csehországban, Ferdinánd főherceg pedig

Ausztriában sürgősen gyűlést tartanak, s tavasszal Magyarország, azután Erdély ellen akarnak hadakozni, s hogy Dóczy András Perneszi Gábor közvetítésével mindenféle ígéretekkel sürgeti Huszt és Kővár várainak átadását, s a parancsnokokat már majdnem megrontotta vesztegetéseivel, Ecsedet pedig Antraiter Mihály kapitány árulása folytán, már hatalmába is kerítette. Otthon pedig a szász nemzet előkelői, mert Szeben jogait nem állították vissza, Segesvárt összejöttek, a tizedet s az adót megtagadták és a hűségesküt egyáltalában nem akarták letenni. Az igen bölcs fejedelem, hogy ezekből a bajokból ki tudjon evickélni, úgy vélte, hogy az otthoniakat, mint veszedelmesebbeket és ártalmasabbakat előbb kell elintézni, [ezért] Gyerőfi János és Mikola János tanácsosokat Segesvárra küldte, hogy bemutatva mind az ő, mind az ország vezetőinek leveleit, minden erővel azon legyenek, hogy a szászok kötelességükben megmaradjanak, s ezenfelül a három nemzet uniója újból megerősíttessék. Ezek december 11-én Segesvárra megérkeztek és ékes szavakkal sokat beszélvén Szeben jogainak biztos helyreállításáról, a fejedelem ígérete szerint, s jótállóknak magukat kötelezve el, három követelményt terjesztettek elé: Ujítsák meg a három nemzet között az uniót s a várva-várt egyetértést. Szászsebest, mint a fejedelmi székhelyhez legközelebbi községet építsék újra. A fejedelemnek szabad legyen — a város előjogainak sérelme nélkül — egész télen át, Szebenben időzni. Ezt az utolsót különösen meg kell adniok a tyrannustól megszabadító fejedelemnek, a haza szabadsága helyreállítójának, ha nem akarnak a fejedelemmel szemben csunya tanuságot tenni hálátlan lelkükről; emlékezzenek ugyanis, hogy jóllehet sok polgárunk vére hullatásával s végtelen költségekkel Szeben jogainak visszaállítását hosszú ideig sürgették már mindkét császárnál, a halhatatlan Isten, s az idő, a dolgok legjobb intézője, megmutatta nekik, hogy semmit sem tudnak keresztülvinni a magyar nemzet segítsége, s elsősorban a fejedelem fáradsága és munkája nélkül.

Erre, bár sokan elvesztették bátorságukat, a brassóiak és mások véleménye fenntartotta, hogy a fejedelemnek, noha jelenleg akármilyen jótevő, s a szabadság helyreállítója is, semmit sem engednek, míg Szeben falai között tartózkodik, kivéve, ha esküvel erősített biztosítékot ad. Ezt a határozatot a követek a [szászok] egyetemének hivatalos pecsétje alatt, a tanácsból megvivén, rávették [a fejedelmet], hogy úgy határozzon: a jelenben háborgó lelkeknek, hogy idővel engesztel-

kenyebbek legyenek, eltévelyedésüket elnézéssel meg kell bocsátani; s tehetségét az ország más ügyei felé fordította.

Ugyanebben az időben ugyanis, noha a német császártól elég barátságos levelek jöttek, s úgy látszott, hogy a császári tiszttek valamennyijének lelke a kegyes béke s a jó szomszéd-ság megőrzésére hajlik, nemkevésbé nyájas szavak leple alatt, Dóczi András szatmári kapitány Tasnádot, Erdély várát, elfoglalja, s Pemyeszi Gábort sereggel küldve, minden erővel arra törekszik, hogy Huszt várát a máramarosi vidékkel, Nagybányát, valamint Kővárt a környékével fenyegetésekkel, ígéretekkel, csalárdsággal és gonosz csellel leszakítsa Erdély testéről és nyilvánosan s magánbeszélgetésekben terjeszti, hogy a német császár, Magyarország királya nem akarja Bethlen Gábort Erdély fejedelmének elismerni, hanem kora tavasszal ki akarja kergetni tartományából. Ez a dolog az otthoni ellentétektől csak az imént megszabadult fejedelmet ugyancsak felingerelte, s gondokat okozott neki, hogy mi módon, s milyen vigyázással tudna szembeszállani a császáriak alattomos cseleivel. Tehát minden vidéknek (mi megyének nevezzük) ispánját serény vigyázásra buzdítja, s Dóczit s Lónyai András kállói kapitányt illendő levélben figyelmezteti, hogy ne folytassák tovább Erdély végeinek, erősségeinek, várainak, városainak elfoglalását olyanféle alattomos mesterségekkel, amilyenekkel kezdték, az annyszor megismételt szerződések kijátszásával és semmibevevésével; legyenek a bizonyosnál is bizonyosabban meggyőződve, hogy akárkinek a tanácsára is mertek ilyenfajta gazságokat elkövetni, azokkal sem a német császárral, sem a meggyötört magyar nemzettel szemben nem szereztek dicsőséges érdemeket, hiszen, aki minden igaz belátás nélkül ennek a szerencsétlen nemzetnek a maradékai között öldöklést és kölcsönös mészárlást idéz elő, az a legdrágább hazát, a két veszekedő között az örvendező harmadik zsákmányává akarja tenni. Vegyék észre ugyanis, hogy Erdély határainak megvédésére milyen figyelmes szemekkel vigyáz napkeletről a leghatalmasabb szultán, akinek hosszú kezei nem csak keveseknek és silányaknak a törekvéseit hiúsíthatják és előzhetik meg, hanem bármennyire megerősített erősséget is elfoglalhatnak, [ezért] vigyázni kellene, hogy mig idegen uralomnak az árnyékát követik, el ne veszítsék a magunk javait. Ezután Kákonyi Istvánt Kővár várába követül küldte. Ennek a helynek parancsnokságát Báthori megbízásából, aki eltaszított feleségét, Horváth Annát, ide helyezte, Szilágyi János (nem a régi Szilágyi

familiából, hanem ismeretlen s alacsonyrangú szülőktől származott) viselte. Ez elbizakodva a hely alkalmas voltában, mert igen magas, sziklás hegynek a gerincén feküdt, s nemcsak a természet s a tudomány erősítette meg, hanem a Lápos folyó is, mely az alatta levő völgyben folyt, s mindenfelé szakadékos, és szinte járhatatlan hegyek övezték, azt hitte, hogy nem lehet ostrommal elfoglalni, s ezért igen alkalmas arra, hogy hasznot húzzon belőle, s a maga vagyonát gyarapítsa, akár Erdélynek, akár a császáriaknak ajánlaná fel átadását, [tehát] Báthori halála után majd ide, majd oda nyilatkozott. A fejedelem ennek az embernek az elbizakodottságát és állhatatlanságát megvetette, s úgy gondolta, hogy nem kell sem ígéretekkel, sem jutalommal a maga pártjára állítani; hitte ugyanis, hogy e gonosz ember elbizakodottsága idővel nemcsak megkisebbedik, hanem teljesen semmivé lesz. E méltánytalanságra (ő annak tartotta) Szilágyi felindult, s nem mulasztotta el, hogy Dóczi Andrással és Lónyaival titkos levelezésben ne tárgyaljon a vár átadásáról. Kákonyi december 18-án érkezett meg hozzá, s hosszú beszédben szemére lobbantotta, hogy még mindig nem tette le a hűségesküt a fejedelemnek, nyíltan szemére vetette, hogy Erdélyország oly fontos erősségével a [maga] hasznára visszaél, s követelte, hogy minden vonakodás nélkül ő és az összes vitézlő rendek tegyék le az esküt a fejedelemnek és az országnak. Minthogy azonban semmit sem ajánlott, s nem ígért, ezzel a kapzsi emberrel szemben, aki a hasznot többre becsülte a becsületnél, s akinek árulása jutalmául Dóczi András a császár szavával megígérte Óvárat, semmit sem ért el. Ezenközben Szilágyi János, elhalmozva Dóczi újabb ígéreteitől, s megkapva a császár szavával adott biztosító levelet Óvár adományozásáról, Kővárt a császáriaknak átadja, s ugyanabban az időben Nagybányát a körötte fekvő részekkel együtt aláveti a német császár fennhatóságának. Jóllehet ez újság miatt a fejedelem lelke fel-felindult, mivel ilyesfajta elfoglalásra semminemű okot nem szolgáltatott, lelkiismerete tisztasága miatt felettébb örvendezett. S már folyt az új, 1614-ik év, tehát a fejedelem tehetségének minden erejét, s bölcsességének az élet két dolog felé, mintegy kitérített célokra fordította: először, hogy magát a béke és egyetértés legbuzgóbb mivelőjének, s a világ két császára között a szerződések egyedülálló tisztelőjének mutassa meg; másodsor, hogy az elveszett dolgokat visszaszerezze, s hogy akármi egyenetlenkedés, zavar, különbség támadna a két császár között, bebizonyítsa, hogy mindezeknek az első kezdete,

s nemkevésbé a szerződés megszegése a német császár pártjától indult ki. Ezután két követséget állított össze, egyiket Thurzó György nádorhoz, s Magyarország egyéb főrendű vezetőihez, s ennek élére ruszkai Kornis Zsigmond tanácsost állította; a másikat ugyanabban az időben Magyarország minden részéhez, melyeket megyéknek nevezünk, s ennek vezetőjévé két nemest tett, Ujnémethi István közép-szolnoki alispánt és Spakai Gáspárt.

Kornis Zsigmondnak ezt kellett elmondania: Erdély fejedelme a két császár között igen erős szerződésekkel és szövetséggel megerősített békének és egyetértésnek a leglelkesebb híve és semmi okot nem akar nyújtani annak megsértésére, szivéből kívánja, hogy ezt őszinte lélekkel tanúsítsa Magyarország királya is; mert nem érdemes [ugyan] vitatkozni a békének — melynek már pusztá neve is édes — a hasznáról, [de] visszautasítását annál veszélyesebbnek kell tartani, mert aki Erdély határait ellenséges szándékkal támadja meg, az tettével a győzhetetlen szultán szakállát tépi meg, s nemcsak az Erdéllyel, hanem az ottomán birodalommal kötött békét is megszegi. Ezt a követséget Kornis valóban nehéz időben, amikor mindenkinek a vonzalma és lelke elfordult Erdélytől, olyan nagy mérséklettel és becsülettel intézte, hogy a császártól és vezető emberektől az ellentétek elsimitására követek küldését biztosító leveleket csikart ki, s megnevezték deregnyői Daróczi Ferenc beregmegyei főispánt és szepesi kamaraispánt, s Lassota Imre sziléziai kamaraispánt, igen tekintélyes szenátorokat, hogy kora tavasszal Erdélybe tartoznak menni. Ujnémethi István és Spakai Gáspár pedig becsülettel megértették, hogy a dolog az ő hűségükre és szorgalmukra van bízva, az ország nyugalma és a magyar nemzet fejlődése össze van kapcsolva, [tehát] éjjel-nappali munkával és vigyázattal igyekeztek, hogy különös kitartásukkal és engedékenységtikkel tervüket bárhogyan végrehajtandó Magyarország minden vármegyéjéhez, fő- és alispánjaihoz eljussanak, s nekik világos szavakkal elmondják, hogy a fejedelem a kegyes békének s az arany egyetértésnek a leglelkesebb híve; s a béke bontóinak bosszulójára, a legjobb és leghatalmasabb Istenre kérték őket, hogy a haza és a közös vér érdekében, ne támogassák az izgága emberek bűnös és veszedelmes törekvéseit, hanem a régi és az új békék követelménye szerint, minden módon akadályozzák meg azokat.

Azután magánbeszélgetésekben a fejedelem békeszeretét, tisztaságát, s lelkének becsületességét ajánlva a derék férfiak-

nak, sokakat azok közül is, akik egyébként a gonoszok rossz beszédeitől elbolondítva ellenfelei törekvéseit segítették elő, jó-akaróivá tesznek, s nagyon sokat találnak, akik a legjobb szándékkal pártolják Erdély ügyeit, úgy, hogy szerte falvakban, községekben s városokban emlegetik a békés, a mérsékelt és nyugodtlelkű, a bölcs és idejében megfontolt fejedelmet, az ellenséges törekvések leleplezőjét.

Ezenközben a fejedelem azon buzgólkodva, hogy országának közönséges biztonságot és nyugalmat szerezzen, s nem csak a külföldieknél sürgesse az elveszett dolgok visszaadását, hanem helyreállítsa otthon is az idők méltatlansága miatt felforgatott törvényeket, megzavart szabadságokat, a némely fejedelmek szörnyű tékozlása által szétszórt kincstári javakat pedig visszaszerezze, s az ország más ügyeit is helyrehozza, mindezekért országgyűlést hirdetett Medgyes városába Reminiscere-vasárnapra, azaz február 22-re, s erre díszes felkészültséggel Erdély minden vidékéről özönlöttek a három nemzet kiküldöttei, s maguk a Báthori-gyilkosság szerzői, Szilasi János és Nadányi György is megjelentek társaikkal, hogy megkapják a gyilkosság jutalmát. A fejedelem hatszáz gyalogossal, három század lovassal, s az udvari ifjakkal, a kiknek ifjai lelkében még élt a Báthori kedves emléke, február 23-án megérkezett, s három napot a pihenésnek szentelt. Ebben az időben a fennhéjázó orgyilkosok, mindnyájan sisakosan, aranyos kardokkal övezve s töltött karabélyokkal felszerelve forgolódtak a nyilvánosság előtt, de a lelkiismeret mardosásai miatt nyugtalanok soha nem érezték magukat biztonságban, s magánbeszélgetésekben majd ennél, majd annál puhatolóztak, hogy kiki mint vélekedik az ő emberölésükről. Közben a katonák a város összes kapuit megszállják s megerősítik válogatott őrségekkel, a városon belül őrszemeket helyeznek el és sűrű káromlással szidalmazzák az orgyilkosokat, s gyakran, mikor a nyilvánosság előtt mutatkoztak, ujjal mutogatnak rájuk, felhánytorgatva, hogy ezek azok, akik uralkodó urukat, jótevőjüket méltatlan halállal megölték, akik közönséges orgyilkosok és apagyilkosok, akik a Báthori-családot, annyi király és fejedelem szülőjét kiirtották; a nap is elpirul, ha rájuk tekint, a föld pedig, mindnyájunk közös anyja, megtagadja, hogy hátán hordozza őket; s mindezt oly nagy lelki felindulással, s annyi helyen cselekedték, hogy ez aljas gyilkosok megölésére már csak a kinyujtott kezek hiányoztak. Tehát február 26-án, amikor már az ország ügyeit tárgyalták, a megzavarodott gazok díszes

ruhákba öltözve, sisakosan és fegyveresen először Mikola János országtanácsoshoz, majd Angyalosi János bíróhoz, akit ítélőmesternek mondunk, kora reggel elmennek, s az udvari katonaság sértegetése miatt sok szóval panaszkodnak, s hozzáteszik, hogy nekik az országnak a zsarnoktól való megszabadításáért nem szidalmakat, gyalázásokat, szemrehányásokat, hanem földeket, birtokokat, falvakat s tisztségeket ígértek sok biztósító-levélben az ország lakói. Ezek egyhanguan a Karokhoz és Rendekhez utasították őket, s azt ajánlották, hogy a szabad gyűlés elé járuljanak, s panaszait az ország rendeinek adják elé; ha tettüket az országlakók tanácshatározata alapján hajtották végre, kérjék érdemeik jutalmát. Ezekre a szavakra még mindig nem szabadultak meg a gyilkosok a félelemtől, s miután ugyanazon a napon az ország lakói összegyűltek volt, egy tömegben fegyveresen benyomultak a gyűlésbe a gonosz lelkiismerettől elváltzott arccal, borzasztó látványul. Ott Szilasi parasztosan szélesen beszélve panaszkodott a katonák túlkapásai és szidalmi miatt, akik őket orgyilkosoknak, apagyilkosoknak nevezik, holott tény az, hogy ők nem magángyűlölettől vezettetve hajtották végre azt a tettet, hanem az országlakók tanácsi határozatából távolították el a tirannust, s vették el a tüzet és vasat a haza nyakáról. Az összes rendek iszonyú lármája közben megparancsolják, hogy azonnal hallgasson el. Azután felállt a szebeni királybíró, s méltóságos szavakkal kijelentette, hogy azok közül, amiket ezek a gonosz emberek beszéltek, semmit sem az ország közös határozatából hajtottak végre, s méltók arra, hogy a gyűlésről kizavarják, s bíróság által elítélve a jövő nemzedék s a szomszédos népek példájára rettenetes büntetéssel kivégezzék őket. Tehát mindenki kiabálása közben, s szégyenteljes szidalmakkal elhalmozva kilöki őket a gyűlésből. Ezt az őrtálló katonák rögtön észrevették, s legelőször is mindegyiknek a holmiját szállásukon felprédálták. Azután kitanítottak egy fiatalembert, hogy lopjon el egy kenyeret a szatócstól, s előle menekülve a gyilkosok felé fusson, mire egyesek nagy lármával üldözni kezdték az elemelt kenyérral futó fiatalembert. Ezt a zenebonát a gyilkosok is észrevették, s látták, hogy a katonaság feljűk tart, a rossz lelkiismeret miatt elárulva magukat, nyakukba szedték lábukat, s egy szűk utat találva a régi kolostor tornyát, mely most a takácsok tornya, megszállják; útközben Szilasi fegyverhordozóját, kinek Váczi Péter volt a neve, s Báthori selyemujjasát nagyon fennhéjázva viselte, megszorítják és fejét veszik. Ez

a torony a város északi részén emelkedik, napkeletről összefügg egy elhagyott templommal, s a felső kaput őrzi, mely Segesvár felé nyílik, délfelől a város székesegyháza, s a nyilvános piac, északról a szomszédos falak s a városnak egy része, nyugatról az alsókapu (mely Gyulafehérvár felé nyílik) uralta, magassága körülbelül 26 láb, szélessége az egyes sarkok között 8 láb, téglával volt borítva, s a tető alatt vörösfenyővel szegélyezett kiugró folyosóval volt körülvéve, bent pedig egy kis szoba volt, melyben egykor az örök háltak. Ebbe a toronyba, miután az alsó ajtókat a katonák fegyvereitől s a puszkagolyóktól megvédeni nem tudták volna, a garádicsokon s csigalépcsőkön felkapaszkodnak, s úgy gondolták, hogy a garádicsok és a csigalépcsők szűk helyeit a magasból könnyebben fogják tudni védelmezni, addig, míg a fejedelem, akibe legfőbb reményüket helyezték, valakit segítségükre küld, hogy megzabolázza a katonák dühögő lelkét. Azonban amikor elérkezik az isteni büntetés, hiábavaló az emberekbe vetett remény, bármilyen hatalmasok is legyenek azok. Ugyanis mind a gyalogosok, mind a lovasok, akik az ő elpusztításokra összeverődtek, a golyók sűrű záporát zúditották rájuk mindenfelől, s a garádicsok szoros részeiből a toronyban levő szobácskának a szembenlevő ajtájára szapora puszkázással lövöldözve rövid idő alatt elérték, hogy néhány gyilkos halálosan megsebesült. Eközben Bethlen István gróf, Nagy György, s Bethlen Farkas a zavargástól felizgatva odaérkeznek, hogy a fejedelem tekintélyével lecsillapítsák a katonaságot, de amikor észrevették, hogy az elvadult emberekkel szemben nincs semmi foganatja a figyelmeztetésnek, eltávoznak. Ekkor a gyilkosok kétségbeestek (ez a legutolsó rossz a rosszak közül ebben az életben), s megértették, hogy rút halállal el kell veszniök. Mégis, hogy ne pusztuljanak el bosszulatlanul, megérintve régi dicsőségük emlékétől, s vitézi hírnevükre — melyben mindenki véleménye szerint kitüntek — visszaemlékezve, elhatározták, hogy elszántan halálig fognak küzdeni; tehát azon a vörösfenyő-folyosón kivont kardjaikat villogtatva fegyvertánc s katonai tánc után, elszánt lélekkel viselve a sors jelen alakulását, fegyvereiket a szembenlevőkre sütik, s nyolc katonát részben megsebesítenek, részben azonnal megölnék. A katonák halálos tüzzel akarván elpusztítani az egész tornyot, egy cseppet sem álltak el elvadult lelkük bosszujának óhajtott tervétől. Mikor erről a polgárok is tudomást szereztek, a templom beboltozott felsőrészből egy könnyű téglával beburkolt, s fel a tetőre vezető nyílást mutattak meg, ahonnan felfelé a

toronyban levő szoba padozatát fel lehet törni, s a gyilkosokat a katonák hatalmába lehet keríteni. Ezt a dolgot mindnyájan nagy örömmel hallották, s rövid idő alatt úgy végrehajtották, hogy a gyilkosok végre megértették, hogy életük végére jutottak. Észrevették ugyanis, hogy a katonák a szoba (melyben összezárva szorongtak) padozatának burkolatán dolgoznak. Ettől a félelemtől megrémülve Nadányi György a folyosóra kiugrik, s kirántott kardjával a garádicsok és csigalépcsők fordulataiban levő katonákat teljes erejéből vágni akarja, de a felette levő gerendába vaktába belevágott kardját nem tudta kihúzni, s egy katona puskájának vascsövével úgy halántékon vágta, hogy azon a helyen meghalt, a többi katonák pedig, miután áttörték a padozatot, először kézipuskákkal rontottak az orgyilkosokra, azután megfosztva őket minden ruhájuktól először Nadányit, azután Szilasit és Zámbo Balázst a toronyból a földre hajították, ahol a tömeg kivont karddal fogadta őket, s ősi szokás szerint egy pillanat alatt izekre vágta. Marhás Lukács is, Szilasinak a századosa, egy otromba és durva ember, hasonló sorsra jutott. Ugyanis a szállásán Deli Kozma rács nemes meglepte, legfőbb csúfságra meztelenül a nyilvánosság elé hajította, s a haragos katonák darabokra vágták. Mindnyájuknak teste beleikkel és ürülékükkel keverve, — miután három napon át a disznók és kutyák prédája volt, végre a nyilvános hóhérok által egy sekély árokba huzatott kampókkal és kapákkal, s porral és kövekkel behányatott. Miután ez megtörtént, a fejedelem, mintegy nyilvános engesztelőáldozattal feloldva, mindenkinek még nagyobb szeretetébe jutott, s lelkét az ország ügyei s megfontolt elhatározások felé fordítva oly ügyességgel találta meg a hányatott haza számára az üdvös gyógyszereket, hogy szinte második Machaonnak, vagy az égből aláhullott Aeskulapiusnak hitték, aki a végveszedelemben szenvedő hazának segítségére jött.

[Az országgyűlésen] több, az egyház régi dicsőségét s az ország közös hasznát szolgáló törvényt erősítettek meg az ország lakóinak nagy tetszésével.

Eközben, miután befejeződött az országgyűlés, [a fejedelem] az egyes megyék főispánjait fej- és jószágvesztés terhe alatt — amint ez nehéz időkben történni szokott — kemény vigyázatra intette, s nagyon szigorúan meghagyta, hogy az ellenfelek minden mesterkedésével szemben lankadatlan buzgalommal álljanak őrt, s gyakori levelekkel sürgette Forgách Zsigmondot és Dóczi Andrást a határok helyreállítására, s hogy a császár követői biztosabban merjenek az országba lépni, részükre szabad

útazást biztosító levélről gondoskodott. Azonkívül ünnepélyes követséget indított a fényes portára, s élére állította Bethlen István grófot, Erdély kormányzóját, s Erdélyi Istvánt, az ország nemes tanácsosát. Ezek a követség intézésében elég szerencsésen jártak el, s a dolgot kedvezően, s mindenki tetszésére elintézve athnámét nyertek [a szultántól]. Azután a legelőkelőbb vezérek szívét maguknak ajándékokkal elkötelezték, néhánynak várakozását még nagyobb és értékesebb ajándékok reményével felcsigázták, s általában mindenkit jóakarójukká tettek. Miután a keresztény királyok követeivel összejöttek, s velük a barátság első alapjait megvetették, végül Mehemet aga és kétszáz lovasa kíséretében, nagy ajándékokat vive, július 25-én hazatértek. Míg ez a követség a külföldön oly szerencsésen járt, odahaza egy másik, gáncsoskodó, zűrzavaros és sokkal ártalmasabb [követség] érkezett meg, a német császár követsége, melynek élén Daróczi Ferenc és Lassota Imre állottak. Május elsejére ugyanis a fejedelem ismét gyűlést hirdetett az ország lakóinak Kolozsvárra, hogy a haza fontos ügyeiről tárgyaljanak, s azon teljes erejével csak azon munkálkodott, hogy hogyan tudná kicsikarni az ország elfoglalt erősségeit és határmenti részeit a német császár kezéből, aki Khlesl Menyhért bécsi bíboros püspök, a titkos tanács elnöke biztatására hajthatatlannak és keménynek mutatkozott. Éppen jókor történt, hogy a császári követek május negyedikén Kolozsvárra érkeztek, s míg néhány napig ott időztek, igen pompás lakomákra meghíva elmondták küldetésük lényegét az ország lakóinak. [A fejedelem ellen felhozott] vádak főbb pontjai lezek voltak:

Hogy: Bethlen Gábor fejedelem a császárt a török szultánnál bevádolta, mintha háborúra készülne Erdély ellen s segítséget kért és kapott tőle. Hogy: a nagyvezir csaszt küldött a császárhoz, hogy az elfoglalt várak visszaadását követelje. Hogy: maga a fejedelem nem szabadon, hanem erőszakkal választatott. Hogy: Rhédei Ferenc török őrséget fogadott be Várad várába. Hogy: maga a fejedelem Magyarország vármegyéihez panaszokkal és esdeklő kérésekkel telt leveleket irt, s ezzel a császárnak tartozó hűségükben megingatta őket.

Mikor ezekre a vádaskodásokra a karok és rendek részben nagyot nevettek, részben pedig úgy vélekedtek, hogy azok ügyetlen és ostoba szóbeszédekből, tudatlanságból, s nevetséges gyanúsítgatásból eredtek, kérték a követeket, hogy becsületesen intézzenek mindent, az illendő feddhetetlenséget szem előtt

tartva. A császár követei végül izgatott beszédben kérték, hogy Váradot adják a császár kezére. Mihelyt ez a követelés a rendek közönséges tudomására jutott, olyan nagy méltatlankodás viharzott fel mindenki lelkében, hogy egy szájjal és érzéssel, nagy átkozódással a császár kívánságának ellentmondanak, s azt visszautasítják, s megfogadják, hogy ezt akár életük árán sem teszik meg. Így a császári követeknek a végső választ május hó 12. napján megadták.

Mielőtt a császárhoz visszatértek volna, a nekik adott teljes hatalommal felruházó levél erejével a fejedelemnek, s a karoknak és rendeknek országos hit alatt biztosítólevelet adnak, hogy a [most kezdődő] tárgyalás egész ideje alatt éppenséggel minden ellenséges szándéktól és támadástól, melyek nyíltan vagy titokban keletkezhetnének, a császáriak részéről tartózkodni fognak, s Erdélynek és csatolt részeinek biztosságot adnak.

Eltávozásuk után a fejedelem, hogy ne kelljen magának szemrehányást tennie, hogy valamit nem tett volna meg, elhatározta, hogy az elfoglaltk visszaszerzésére, ennek a fegyvernyugvásnak az ideje alatt ismét új követeket küld a császárhoz, mind a maga, mind az összes Karok és Rendek nevében; megnevezte kapivári Kapi Andrást, s a tudós Veyrauch Dávidot, Kőhalom szász szék királybiráját, tekintélyükre és hazaszereztükre nézve kitűnő férfiakat, s erősen a lelkükre kötötte, hogy a fejedelem, az egész nemesség s a szász nemzet nevében nemcsak a császárnál, hanem aggályoskodó tanácsosainál is, szerény kérésekkel, s különböző esdeklésekkel legyenek erősen azon, hogy méltóztassanak övéiknek közönséges nyugalmit, az összes keresztény országok jólétét olyan kedvesnek tartani, hogy félretéve az izgága emberek jelentéktelen hasznát és törekvéseit, az elfoglalt várak visszaadásával újabb bajok okainak elébe-vágjanak, s a béke megszegésével új támadásra ne adjanak alkalmat azoknak, akik keletről oly nagyon éles szemekkel vigyáznak ezekre a határookra. Miután a császári tanácsosok teljes egy hónapig húzták ezt a tárgyalást, s kérőztek rajta, végül a magyar tanácshoz utasították. Ugyanis ebben az időben Mátyás császár a magyar rendeknek Pozsonyba július hónap 13. napjára gyűlést hirdetett, s több tisztviselője, első-sorban Dóczi András, Lónyai András és Forgách Zsigmond úgy vélekedtek, hogy ezen a gyűlésen megtörténik a törökökkel kötött szerződés teljesen felbontása. Éppen ezért a kassai őrség, bizonyos Nagy Lukács vezetésével különféle portyákat bocsátott Eger és Fülek felé, s felgyújtva a várost, nemcsak

a törökök marháit hajtották el, ellenségesen, hanem az aradi rácokét is, ami már erdélyi birtok, s azt emlegették, hogy ezt Forgách ösztönzésére tették, s meg fog történni, hogy a császáriak részéről a török szerződést néhány nap mulva felbontják: a gonoszaknak ezt az ostoba és haszontalan véleményét nemcsak az idő, hanem az ország józanabb tanácsosainak az ítélete is nyíltan helytelenítette. A fejedelem ugyanis erről a dolgról azonnal értesítette a törökök vezireit, a két oláh vajdát, a német császárt, s annak legelőkelőbb tanácsosait, azonfelül a cseh, morva és sziléziai rendeket, elmondva, hogy mind a két résznek mit kell kerülnie, s mit remélnie. A törököket is állandó vigyázásra buzdította, ami a keresztényeknek ebben az általános megzavarodásában erősen megkívántott; a keresztényeknek tanácsolta, hogy a barbárok megszámlálhatatlan csapataival szemben, akiktől a jóemlékezetű egykori király, Lajos halála óta, a szerencsétlen mohácsi csata után, különösen mikor János király és Ferdinánd között fellángolt a belső egyenetlenkedés tüze, elnyomattak, ebben az oly veszedelmes időben semmit se kezdjenek, s ne fordítsák a halálos vasat egymás szíve ellen, ha nem akarják a hazának végső pusztulását későn könnyező szemekkel megsiratni és látni. Tehát a Pozsonyba hirdetett gyűlésre Kovacsóczi István nemesszármazású ifjút, aki híres volt a tudományok ismeretétől, melyet német földön szerzett, s Belényesi Györgyöt küldte ki, s erősen rájuk bizta, hogy éjjelnappal, amilyen gyorsan csak lehet, haladjanak, hogy a magyar rendeknek Linzbe a császárhoz küldendő követeivel, míg még Pozsonyban tartózkodnak, összejöhessenek, s sürgethessék, hogy a török szerződést sebtiben és vaktában fel ne bontsák. Ezek, útközben Kassára érven, miután a fejedelem levelét Forgách Zsigmondnak és Daróczi Ferencnek átadták, nyíltan a szemükre lobbantották, hogy a szerződés megsértése, s a hajduk meg nem engedhető kirohanásai a császári tisztek s elsősorban az ő uszításukra történt. S ha a béke nem borult is fel a rablók gonosztettei miatt, a legkisebb szikrából is keletkezhetik nem kívánt hatalmas tűz, amelyet vagy nem tudunk eloltani, vagy későn emeljük fel arra a kezünket. Ugyanis a Nagy Lukácshoz irt levelek bizonyítják, hogy szavaiknak, ígéreteiknek, követségüknek a tetteik és szándékuk nem felel meg. Ha őszinte lélekkel akarják a békét szolgálni, megéri a fáradságot, hogy az efajta jogtalanságoktól, melyek a béke megszegésének alkalmi és miattuk a keresztény névnek ellenségeket szerezhetnek, tartózkodjanak. Ezekből üres ígérgetéseken, s néhány — részben a

tudatlanságra, részben a zsákmányra és rablásra szomjazó hajduk gaztetteire hivatkozó — mentségen kívül semmi egyenes választ nem tudtak kicsikarni; nehéz hallgatással és vigyázattal folytatták utjukat, kerülve a cinkosok megpirongatását, valamenynyire izgatottan Pozsonyba megérkeztek. Innen Belényesi György Linzbe utazott, ahol a birodalom rendjei súlyos ügyek miatt összegyűltek, a mi követeinkhez, részben megbízólevelekkel, részben egy köteg más levéllel, amelyeket magánúton kinek-kinek szét kellett osztania. Kovacsóczy pedig Pozsonyban maradt, s a fejedelemnek Magyarország összes főuraihoz és nemeseihez intézett nagyon barátságos s keresztény érülettel telt, kinek-kinek szóló leveleket átadva, mindegyikét magánbeszélgetésekben is a béke és az egyetértés megőrzésére buzdította a fejedelem nevében. Ezt a követséget, mivel a közjóra irányult, a derék és jó lelkiismeretű tanácsosok nagy helyesléssel fogadták. Forgách Zsigmondot, Dóczi Andrást és Homonnai Györgyöt, akik a török végek megrohanásainak szerzői voltak, az ország nevében nyilvánosan igen súlyosan megrótták, s szent királyi s császári felségéhez, Ausztria főhercegeihez, a konföderált országokhoz hazájukat és a békét szerető követeket választottak ki. Az igen neves és igen bölcs emberek tanácsa, melyet mindenféleképpen mérlegeltek a konföderált országok és tartományok összes kiküldöttei, s maga a császár is, végre odavezetett, hogy mindenkinek a lelke arra hajlott, hogy a törökkel a békét meg kell őrizni és meg kell szilárdítani. Ezért határozat lett: a török szultánnak igen nyájasan kell válaszolni, hogy a megkötött békét olyan érzéssel és értelemben, amilyenben kötötték volt, minden pontjában és záradékában őszintén megtartják; hogy Erdélyt abban az állapotában meghagyják, amiben volt régebben. Azután a császár magát valami általános válasszal kimentve Grapter Kristóf császári titkár által kegyesen megígérte, hogy a tárgyalást a törökökkel a béke megőrzése érdekében, s az elfogadott záradék szerint, valamint az Erdélylyel megkezdendő tárgyalást munkába fogja venni, s semmit nem fog elmulasztani, ami órá tartozik, hogy végre az országok és tartományok kevésbé félve a tapasztalt ellenség cselvetésétől, biztosabb és nyugodtabb csendességet élvezzenek. Ugyanis ugyanebben az időben érkezett meg a portáról az új császár Gratiani Gáspárral, aki Galatában volt, hogy a törököktől a keresztény, a keresztényektől a török rabokat kiváltsa, s hatalmas vagyona és mérhetetlen birtokokra tett szert (olasz ember volt, s magát először Naxos hercegének, majd Moldova

vajdájának képzelte) s ezek bizonyos meghatározott pontokból és fejezetekből kihüvelyezték, hogy a szerződést a német császár részéről megszegették, s az összes tanácsosok lelkébe nagy izgalmat ojtottak. Bethlen Gábor fejedelemtől is újabb követek érkeztek a határmenti részek visszakérésére, s így végül valahogyan kicsikarták, hogy Galgócot mint semleges helyet, megnevezzék, ahol mindkétfelől, az erdélyi tárgyalásra összejöhetnek a teljhatalmú megbizottak.